

הרב שלמה זאב פיק - ר"מ במכון

שהייה של קדרה חייתא ובשיל ולא בשיל

ראשי פרקים

- א. קדרה חייתא שנגמר בשולה בלילה על ידי חיתוי - חקירתו של הגריי"ד סולובייצ'יק זצ"ל
- ב. מחלוקת הטור ושולחן ערוך לפי החקירה הנ"ל
- ג. מחלוקת אחרונים לפי החקירה הנ"ל
- ד. בזמן הזה - בכיריים ופלטה חשמלית
- ה. מי שנוהג לאכול חמין באמצע הלילה
- ו. בשיל ולא בשיל - אם די בשימת ירק חי
- ז. בזמנינו - שמקבלים את השבת זמן מה לפני בין השמשות
- ח. קדרה חייתא בתנור או גם בכירה
- ט. במבושל כ"מאכל בן דרוסאיי
- י. שתי הבנות בדברי הרמב"ם
- יא. ראייה להבנתי מתשובת הרמב"ם

בתחילת פרק שלישי למדנו שיש מחלוקת בית שמאי ובית הלל בשהיית תבשיל בערב שבת, וכן יש מחלוקת בין חכמים לחנניה איך לפרש דבריהם. לפי בית הלל אליבא דכוליה עלמא, וכן נפסק להלכה בשו"ע או"ח, סי' רנג, מותר להשהות תבשיל על כירה גרופה וקטומה. אבל מה דינה של כירה שאינה גרופה וקטומה? והאם כל תבשיל אסור בשהייה על כירה שאינה גרופה וקטומה? וכן מה דינו של תנור? המקור לדיני שהיית תבשיל נמצא במסכת שבת יח, ע"ב:

מאן תנא להא דתנו רבנן לא תמלא אשה קדרה עססיות ותורמסין ותניח לתוך התנור ערב שבת עם חשכה ואם נתנן למוצאי שבת אסורין בכדי שיעשו, כיוצא בו לא ימלא נחתום חבית של מים ויניח לתוך התנור ערב שבת עם חשכה ואם עשה כן למוצאי שבת אסורין בכדי שיעשו. לימא בית שמאי היא ולא בית הלל. אפילו

תימא בית הלל: גזירה שמא יחתה בגחלים... והשתא דאמר מר [פרש"י: דהנחת קדרה לא אסירא אלא משום חתייה] גזירה שמא יחתה בגחלים, האי קדרה חייתא שרי [פרש"י¹: להשהותה לכתחלה מבעוד יום בתנור והיא מתבשלת כל הלילה דודאי חייתא לאו אדעתא למיכלה לאורתא אנחה התם ומשום למחר לא אתי לחתויי שהרי יש לה שהות גדול ולא דמי לעססיות ותורמסין שאין כל הלילה והיום די להן]. לאנוחה ערב שבת עם השיכה בתנורא. מאי טעמא? כיון דלא חזי לאורתא אסוחי מסח דעתיה מיניה ולא אתי לחתויי גחלים. ובשיל שפיר דמי [פרש"י: מבושלת כל צרכה שפיר דמי להניחה דלא בעי חיתון]. בשיל ולא בשיל אסיר, ואי שדא ביה גרמא חייתא [פרש"י: דלאו דעתיה למיכליה לאורתא] שפיר דמי.

למדנו מכאן שתבשיל שאינו מבושל כל צרכו אסור בשהייה בתנור. אולם יש שני סייגים לאיסור שהייה זה ומתירים את השהייה בתנור: א) שהמאכל יהיה מבושל כל צרכו. ב) או קדרה חייתא מותרת, והוא הדין לעצם בשר חי לתוך תבשיל שאינו מבושל כל צרכו. מאמר זה ידון בגדר הדין של קדרה חייתא.

א. קדרה חייתא שנגמר בשולה בלילה על ידי חיתוי -

חקירתו של הגר"ד סולובייצ'יק זצ"ל

הנה ראיתי ברשימות שיעורי מו"ר הרב יוסף דוב סולובייצ'יק זצ"ל (נרשמו ע"י הגר"צ שכטר שליט"א) שחקר בגדר ההיתר של קדירה חייתא: האם ההיתר מבוסס על העובדה שלא יגמר בישולו של כל האוכל הנמצא בקדירה חייתא בלילה, אפילו אם יחתה בגחלים, ולכן יש היסח הדעת מן הקדירה, אבל כל שיוכל המאכל להגמר הלילה ע"י חיתוי, אין זו קדירה חייתא ואסור; או דילמא הגדר הוא שמכיוון שללא החיתוי יגמר הבישול ליום השבת ממילא יש היסח דעת מן האוכל, ומותר. מצאתי שתי הסברות בדברי הרשב"ם בתשובתו לראב"ן (ספר הראב"ן עם פירוש

¹ משתמע מדברי רש"י בדיבור המתחיל שלו שהוא גרס: "האי קדרי חייתא שפיר דמי", ולא כמו שהעלה הב"ח באו"ח, סי' רנג.

אבן שלמה, עמ' רצא). בתחילת פירושו כתב הרשב"ם: "משום דליכא למיחוש לחתוי שהרי לא יאכל עד למחר ומתיאש ממנו ומעצמו מתבשל", וזה כמו הצד השני של חקירתו של הרב. אבל בהמשך דבריו כתב הרשב"ם: "דכיון דלא חזייה לאורתא, אסוחי דעתיה מיניה", ומשמע שכיוון שלא יהיה ראוי ללילה אפילו ע"י חיתוי ולכן הסיח דעתו ממנו וזה כמו הצד הראשון של הרב זצ"ל.
הנה בדברי ר"ת בספר הישר, סי' רלז (מהד' רשי"ש שלזינגר, ירושלים תשל"ד, עמ' עמ' 145) מצאתי כצד הראשון של חקירת מו"ר הרב זצ"ל. בסוף הקטע כתב ר"ת:

וגם אם היא חייא סמוך לבין השמשות לפי שאי אפשר לה להאכל
בלילה על ידי חיתוייה של בין השמשות משום הכי לא גזרינן
בשהייה של קדירה חייטא ובשיל.

הרי מפורש בדבריו שהגדר הוא שאי אפשר להאכל בלילה, כצד הראשון של חקירת הרב זצ"ל. ומה שכתב ר"ת "חיתוייה של בין השמשות" ולא חיתוייה של הלילה, אולי דבריו מבוססים על העובדה שאכלו מיד אחרי קבלת שבת בתחילת הלילה, ולכן כל החשש של החיתוי יהיה בבין השמשות (של ר"ת?) בלבד, ועיין להלן.

ב. מחלוקת הטור ושולחן ערוך לפי החקירה הנ"ל

אולי אפשר לדייק כי שתי הסברות הם מחלוקת בין הטור לבין המחבר בריש סי' רנג. הטור כתב באורח חיים סימן רנג:

כירה שהיא עשויה כקדרה ושופתין על פיה קדרה למעלה ויש
בה שפיתת מקום שתי קדרות אם הוסקה בגפת שהוא פסולת
של זיתים או בעצים אסור ליתן עליה תבשיל מבע"י להשהותו
עליה לצורך הלילה אא"כ נתבשל כל צרכו והוא מצטמק ורע לו
או שהיה חי שלא נתבשל כלל דהשתא ליכא למיחש שמא
יחתה כיון שנתבשל כל צרכו ובחי נמי מסיח דעתו ממנו עד
למחר ובכל הלילה יכול להתבשל בלא חיתוי אבל אם נתבשל
קצת אפי' כמאכל בן דרוסאי שהוא שלישי בישולו ולא נתבשל
כל צרכו או אפי' שנתבשל כל צרכו אם הוא מצטמק ויפה לו
אסור להשהותו עליה אא"כ גרף פירוש שהוציא ממנו הגחלים

או קטס פיי שכסה הגחלים באפר למעט חומה **דחיישינן שמא יחתה שהרי ראוי בעוד לילה ע"י חיתוי** ואם נתן בה חתיכה חיה מותר כאילו היתה כולה חיה שהרי הסיח דעתו ממנה בשביל החתיכה החיה שאינה יכולה להתבשל עד למחר ...

וממה שכתב הטור: "דחיישינן שמא יחתה שהרי ראוי בעוד לילה ע"י חיתוי" משמע שבקדירה חייטא אין חשש כזה. ומה שכתב הטור "ובחי נמי מסיח דעתו ממנו עד למחר ובכל הלילה יכול להתבשל בלא חיתוי" פירושו שהוא הסיח דעתו ממנו מפני שבליילה החיתוי לא יועיל להכינה לאותה לילה. אבל מרן המחבר כתב בשולחן ערוך אורח חיים סימן רנג סעיף א:

כירה שהיא עשויה כקדירה ושופתין על פיה קדירה למעלה, ויש בה מקום שפיתת שתי קדירות, אם הוסקה בגפת שהוא פסולת של זיתים או בעצים, אסור ליתן עליה תבשיל מבעוד יום להשהותו עליה, אא"כ נתבשל כל צרכו והוא מצטמק (פיי הולך וחסר) ורע לו, דליכא למיחש שמא יחתה, או שהיה חי שלא נתבשל כלל דכיון שהוא חי מסיח דעתו ממנה עד למחר, **ובכל הלילה יכול להתבשל בלא חיתוי**, אבל אם נתבשל קצת ולא נתבשל כל צרכו, ואפיי נתבשל כל צרכו והוא מצטמק ויפה לו, חיישינן שמא יחתה ואסור להשהותו עליה אא"כ גרף דהיינו שהוציא ממנה כל הגחלים, או קטס דהיינו שכסה הגחלים באפר למעט חומם; ואם נתן בה חתיכה חיה, מותר כאילו היתה כולה חיה דעל ידי כך מסיח דעתו ממנה.

אין שום רמז לגדר של "ראוי בעוד לילה ע"י חיתוי", וממילא בקדירה חייטא סגי לן בזה שהיסח דעתו ממנה "עד מחר ובכל הלילה יכול להתבשל בלא חיתוי"². מדברי רש"י שכתב במסכת שבת יח, ע"ב:

האי קדרי חייטא שפיר דמי. להשהותה לכתחלה מבעוד יום בתנור והיא מתבשלת כל הלילה, דודאי חייטא לאו אדעתא למיכלה לאורתא אנחה התם, ומשום למחר לא אתי לחתויי, שהרי יש לה

² אולם עיין בדברי הביאור הלכה שדן בהגדרת "לילה" לעניין חשש חיתוי (הובא להלן), ומשמע מדבריו שהבין את הגדר שקדירה חייטא לא תהיה מוכנה ללילה אפילו ע"י חיתוי.

שהות גדול. ולא דמי לעססיות ותורמסין שאין כל הלילה והיום די להן.

אי אפשר להכריע את חקירת הגריד"ס זצ"ל. כי יתכן ש"דודאי חייטא לאו אדעתא למיכלה לאורתא אנחה התם" פירוש, מפני שחיתוי לא יועיל בכלל, או שנפרש מפני שהשהה קדירה חייטא, סימן שהוא הסיח את דעתו ממנו שהרי "משום למחר, לא אתי לחתויי שהרי יש לה שהות גדול"³.

ג. מחלוקת אחרונים לפי החקירה הנ"ל

למעשה את שתי הדעות ניתן למצוא בכתבי בעלי הלכה ממוצא חסידי. בשו"ע הרב לבעל התניא, סי' רנג, סי' ח, כתוב:

אבל אם הוא חי לגמרי מותר ליתנו אפי' בתוך התנור שהוסק בגפת ועצים ואינו גרוף וקטום ואין חוששים שמא יחתה בשבת דכיון שעכשיו הוא חי הוא מסיח דעתו ממנו עד למחר **שבלילה לא יהיה ראוי עדיין אף אם יחתה בגחלים** וכל הלילה עד למחר יוכל להתבשל אף בלא חיתוי כלל...

הרי ברור שהגדר של קדירה חייטא הוא שלא יהיה ראוי לאותו לילה אף אם יחתה. אבל הגה"ק מקאמרנא, כתב בשלחן הטחור זר זהב (סק"א) דעיקר:

תליא בהיסח הדעת דאם לא כן נפל דין לבירא דודאי ידוע דבשתים ושלשה שעות יתבשל הבשר אפילו של שור ואם לא יתבשל בשעות שתים דהגחלים עמיא ואזלא לא יתבשל גם למחר אם כן יש לחוש שמא יחתה לאכול בלילה או שמא יתייעץ אח"כ לאכול בלילה או שמא שדא גרמא חייא ליחוש דילמא יחתה לאכול השאר בלילה, **אלא כל שעשה מעשה והסיח דעתו מן**

³ מה שרש"י כתב "ולא דמי לעססיות ותורמסין שאין כל הלילה והיום די להן" הוא ההיפך מדברי הרמב"ם שכתב בפ"ג מהל' שבת, הלכה יב: "לא ימלא אדם קדרה עססיות ותורמוסין או חבית של מים ויתן לתוך התנור ערב שבת עם חשיכה וישהה אותן, שאלו וכל כיוצא בהן אף על פי שלא בשלו כל עיקר כתבשיל שלא בשל כל צרכו הן מפני שאינן צריכים בישול הרבה ודעתו עליהן לאכלן לאלתר, ולפיכך אסור לשהותן בתנור, ואם עבר ושהה אסורין עד מוצאי שבת וימתין בכדי שיעשו".

סעודת הלילה, אפילו אם ימתין איזה שעות יהיה ראוי לאכילת

לילה, אין בזה חשש דהכל תלוי בהיסח הדעת.

ברור שאין הגדר שיהיה ראוי על ידי חיתוי, אלא הכל תלוי בהסח דעתו מן התבשיל. ועייש שדן בירק שצריך בישול כמו בשר, ועיין לקמן לעניין ירקות.

ד. בזמן הזה – בכיריים ופלטה חשמלית

הרב סולובייצ'יק זצ"ל הציע נפקותא, שלפי הצד הראשון שאם יכול להגמר בלילה עיי חיתוי, אין זה קדירה חייתא אז בזמן הזה אין להתיר, דכל מאכל נגמר במהרה [וצ"ל שהרב מתייחס לכיריים של גז, שיש שלהבת תמידית שאינה נחלשת לעומת גחלים שמטבעם הם הולכים ועוממים]⁴. אבל לפי הצד השני שללא חיתוי ייגמר הבישול ביום השבת – מותר. אני הוספתי לפי מה ששמעתי מהרב מרדכי אליהו שליט"א, שלדעתו, מעיקר הדין, אין לפלטה חשמלית דין גרופה וקטומה, ובכל זאת קדירה חייתא תהיה מותרת גם לצד הראשון של החקירה, מפני שלא שייך חיתוי, שהרי עם חום כזה לא תהיה מוכנה באותה לילה בכל מקרה.

ה. מי שנוהג לאכול חמין באמצע הלילה

ראיתי ברשימת השיעורים הנ"ל (בסוגריים - לכן נראה שזאת הערת הגר"צ שכטר שליט"א) שלפי הצד הראשון של החקירה צריך ביאור מה הפירוש, ושיעור שהאוכל לא יהיה יגמר בישולו בלילה אפילו עם חיתוי, דהיינו מהו הגדר של לילה – עד חצות, עלות השחר, או עד סוף זמן הסעודה? ועיין בביאור הלכה, ד"ה מסיח, שכתב:

נראה דאפילו אם התנור חומו רב ויכול להתבשל באיזו שעות בלילה במשך הזמן, אעפ"כ אם אין דרכן של ב"א להמתין בסעודתם כ"כ בודאי אסוחי מסח דעתיה מיניה ולא אתי

⁴ הרב יצחק דרוזי בספרו "שבות שבת", ח"ב, ירושלים תשנ"ד, פרק יא, עמ' קכט, כתב אותה חומר, לפי הגאונים הרש"ז אויערבך זצ"ל והגר"ש אלישיב שליט"א. דברי הרב זצ"ל נאמרו יותר משלושים שנה לפני הופעת ספר זה.

לחתויי. וכן מורה לשון הרמב"ם בדין י"ד שכתב גבי עססיות ותורמוסין מפני שאין צריכין בישול רב ודעתו עליהן לאכלן לאלתר, משמע הא גבי קידרא חייתא שלא יוכל לאכול לאלתר בזמן שדרך ב"א אוכלין לא גזרו חכמים, כיון שאין דעתו לאכול א.ז.

ברור שמרן החפץ חיים וצ"ל תלה את זה בסיוס הסעודה. לעיל הבאנו את דברי ר"ת בספר הישר שכתב "חיתוייה של בין השמשות" והצענו שהחסבר הוא מפני שאכלו מיד בתחילת הלילה אחרי קבלת שבת. אם כנים דברינו, הרי יש ראייה לדברי מרן החפץ חיים שכל החשש של חיתוי באותה לילה הוא עד הסעודה הראשונה.

אך לפי זה משמע שלאילו האוכלים חמין בלילה גם אחרי סעודת ליל שבת כגון תלמידים בישיבות ליטאיות אחרי סדר לילה של ליל שבת, או חסידים אחרי ה"טיש", או בני ספרד אחרי אמירת הבקשות, אין היתר של קדירא חייתא, וכן דייק החזון איש מדברי הביאור הלכה (הלכות שבת, סי' לז, ס"ק כב, ד"ה בבה"ל ד"ה מסיח). החזון איש טען שלפי זה הדבר ניתן לשיעורים "ולכאורה כל נותן קדירה יש בלבו יחוד לאיזה סעודה היא מכוני".

אמנם לפי הצד השני של החקירה הנ"ל כל השאלה אינה רלבנטית, שהרי מכיוון שהוא החליט שזה למחר כבר הסיח דעתו ממנו. וכן משמע מדברי החזון איש הנ"ל: "והיה נראה דלא גזרו חכמים אפילו דעתו לאוכלו בלילה ומצפה עליו כיון דעל הרב אינן משהין קידרא חייתא אלא לצורך מחר"⁵.

ו. בשיל ולא בשיל – אם די בשימת ירק חי

הנה בהמשך הגמרא כתוב: "בשיל ולא בשיל אסיר, ואי שדא ביה גרמא חייתא שפיר דמיי". ועיין בדברי הרמב"ם בפירוש המשניות לריש פ"ג שכתב "דבר חי **בשר** או **ירקות**" (מהד' ר"י קפאח, עמ' יח). הסביר הבית יוסף בסי' רנג שהרמב"ם סבור "דכיון שעשה מעשה המוכיח שמסיח דעתו ממנה, מידכר ולא אתי לחתויי... דכיון דעבד היכרא מידכר ליה ולא אתי לחתויי". אמנם עיין בדברי הרמב"ם פ"ג מהל' שבת, הל' ח:

⁵ אלא צ"ע מה יקרה אם פתאום הגיעה תוספת אורחים ואין לו מספיק אוכל ואז יש חשש לשמא יחתה.

תבשיל חי שלא בשל כלל או שבשל כל צרכו ומצטמק ורע לו מותר לשהותו על גבי האש בין בכירה וכופח בין בתנור, וכן תבשיל שבשל ולא בשל כל צרכו או בשל כל צרכו ומצטמק ויפה לו, אם השליך לתוכו **אבר חי** סמוך לבין השמשות נעשה הכל כתבשיל חי ומותר לשהותו על האש, אע"פ שלא גרף ולא כסה, מפני שכבר הסיח דעתו ממנו ואינו בא לחתות בגחלים.

משמע מדברי הרמב"ם, שחזר ולמד שדווקא אם השליך אבר חי דהיינו **שבפועל** צריכים להוריד את החשש של שמא יחתה, ולא די בירק ובהיכר. נראה להסביר את המחלוקת בין שתי דעות אלו בדברי הרמב"ם בשני הגדרים שהזכרנו לעיל: אם הגדר הוא שלא יהיה מוכן לאותו הלילה אפילו עם חתוי יש לשים חתיכת בשר דווקא, אבל אם הגדר הוא מפני שהסיח דעתו ממנו, אז סגי לן במעשה המוכיח. מצאתי מקור לשיטת הרמב"ם בעניין ירק, מפירושו של הרמב"ם עצמו למסכת שבת:

הולכך(!) האי קדרה שפיר דאמי, פ"י מותר לשהות אותה עד שתבשל בשבת, ואוכלה באותה שבת, משום דליכא למיחש דילמא אתי לחתויי, דכיון דחייתא היא, אסוחי מסח דעתיה מינה, ולא אתי לחתויי. בשיל ולא בשיל אסיר דילמא אתי לחתויי. אמ' רבינו יוסף הלוי זצ"ל (= הר"י מיגאש) שכך היה מנהגו כשהיה משמש לר' יצחק רבו זצ"ל (= הר"י"ף), כשהיה רוצה לשהות תבשיל, שהוא בשיל ולא בשיל, על גבי כירה שאינה גרופה וקוטמה שאדי בקדרה בין השמשות בצל חי או פירמא דליפתא, ומשהה אותה עד למחר ואוכלה בשבת. ואמ' הינו דאמי אי שדא בה גרמא חייתא שפיר דאמי⁶.

הרי יש כאן "מעשה רבי" שמוכיח כדברי הרמב"ם בפירוש המשניות וכל זמן שיש משהו חי בתוך התבשיל, בעל הבית הסיח דעתו ממנו. אמנם ידוע מדברי הרמב"ם

⁶ ר"ש אסף, "מפירושו של הרמב"ם ז"ל למס' שבת", סיני, ו (ת"ש), עמ' קכא; חידושי הרמב"ם לתלמוד, מהד' הרמ"ל זק"ש, ירושלים תשכ"ג, עמ' עמ' כד-כה. ועיין דבריו החשובים של הגאון הרב איסר זלמן מלצר זצ"ל שכתב (סיני, שם, עמ' קלד; מהד' הרב זק"ש, עמ' קטו): "והנה הפוסקים להלכה כתבו לאיסור ולא סמכו על דברי הפיהמ"ש להתיר בנתן בו ירק, שאינם להלכה, אבל שהביא בשם רבינו יוסף הלוי, שכך היה נוהג לפני הר"י"ף הלכה למעשה, בודאי הוא יסוד לסמוך על זה". אמנם כבר העיר הרב זק"ש שם בהע' 8, שראז"מ זצ"ל השמיט דברים אלו בספרו אבן האזל.

עצמו (הקדמה לפירוש המשנה, מהד' ר"י קאפח, עמ' כה) שפירש את רוב התלמוד לפני שכתב את **פירושו למשניות** ולכן יתכן מאד שהרמב"ם חזר בו בזמן שכתב את הלכות שבת במשנה תורה. אלא קשה על מה שהצעתי לעיל שהרמב"ם חזר בו והתיר רק בבשר חי, שאז משמע שהגדר קדירה חיינתא הוא שאפילו עם חיתוי התבשיל לא יהיה מוכן בלילה והרי אין שום רמז לגדר כזה בדברי הרמב"ם, וצ"ע. ועיין להלן עוד מה שנכתוב בזה.

ז. בזמנינו – שמקבלים את השבת זמן מה לפני בין

השמשות

בספר שמירת שבת כהלכתה (מהדורה חדשה משנת תשל"ט, חלק א, פרק כ, הע' קפד, עמ' רנד), העיר הרב י"י נויבירט שליט"א לעניין קדירה חיינתא לפני בין השמשות, לדין שמקבלים את השבת זמן רב לפני בין השמשות לא יצוייר דין זה דבשר חי וצ"ע כמקורו את ספרו של ר"י מאלצן, שביתת השבת, ח"ב, דיני שהייה והטמנה, בבאר רחובות, ס"ק טו. הנה בפסק ההלכה שלו בשביתת השבת, סוף ס' ג', כתב הרב מאלצן זצ"ל:

אם נתן שם עם שקיעת החמה בשר חי לגמרי או אפילו אם לא נתן אלא חתיכה אחת של בשר חיה מותר לשהות אפי' אינה גרופה וקטומה לפי שע"י אותה החתיכה מסיח דעתו ממנו עד למחר, ודווקא בשר חי, אבל ירק חי וכיו"ב לא מהני, שאפי' הוא חי יכול להתבשל עד הלילה ואינו מסיח דעתו ממנה.

הנה לפי דבריו, הגדר של קדירה חיינתא הוא שאינו ראוי להתבשל לאותו לילה, אפילו ע"י חיתוי, ולכן לא מהני ירק חי, וכמו שהעלנו לעיל לפי הרמב"ם. וצ"ע הרב מאלצן כמקורו בבאר רחובות ס"ק טו את דברי המגן אברהם, שאם נתנו מבעוד יום אסור דכבר נתבשל קצת קודם שבת וצריך לסלקו משחיכה א"כ נתבשל קודם שבת. ולפי דבריו צ"ל שאז לא הוי קדירה חיינתא, וחיתוי יועיל לקרב בישולו לאותה לילה או יש גזירת "לא פלוג" שחז"ל אסרו כל בשיל ולא בשיל בזמן שחיכה. והוסיף בעל שביתת שבת שם (ס"ק טו):

ולפי זה לדין לא שכיח ההיתר של בשר חי דאין אנו רגילין לאחר כל כך מלקבל שבת עד חשכה ממש, (ופרט בירושלם עה"ק

שמקבלין שבת יותר מחצי שעה קודם שקיעה) ממילא אין שיך
ההיתר דבשר חי דעד שתחשך הוא כבר בשיל ולא בשיל, ע"כ אין
היתר אא"כ מתבשל מבעוד יום כמאכל בן דרוסאי לפחות.

ואם נאמר שיש כאן גזירת "לא פלוג", אז הוא הדין במקומות שמקבלים שבת 22
דקות או 18 דקות לפני השקיעה. אבל אם זו מציאות שכבר התבשל לדרגת בשיל
ולא בשיל, לא ברור לי אם זה הדין ב-18 דקות לפני השקיעה. ועוד אפשר לחוסף,
שאם החתיכת בשר חי שהוא קפוא מן המקפיא, יתכן שאז ודאי מותר שהרי זה
לוקח זמן עד שמפשיר.

בכל מקרה, נראים דבריהם של גדולים אלו רק לפי הצד הראשון של החקירה,
שגדר קדירה חייטא הוא רק אם זה לא יכול להתבשל על ידי חיתוי בליל שבת. אבל
אם נאמר כצד השני של החקירה, שהסיח את דעתו מן התבשיל ע"י זה שהשהה
קדירה חייטא על האש, או ששם בפנים חתיכת בשר חי, יתכן שההיתר של קדירה
יהיה גם אם קיבל שבת מוקדם לפני השקיעה. וכן מצאתי בספר פני שבת לרב יוסף
שלמה הכהן גליק (הוצאה שניה תשמ"ו), סי' רנג, סי' ד, אות ג-ד (עמ' יז-יח)
בהסבירו את דברי בעל ספר תולדות שמואל על המצות (ח"ג מלאכת אופה, סי' לג,
אות ג) כתב:

והנה במה שכתב [בעל ספר תולדות שמואל] דגבי בשר חי אזלינן
בתר שעת קבלת שבת י"ל הסברא, דכיון שמקבל שבת שלא לעשות
עוד מלאכה, ומניח בשר חי על הכירה, מגלה דעתו שאינו רוצה
לאכלו בסעודת הלילה ומסיח דעתו מזה ולכן לא חיישינן שמא
יחתה...

נוסיף שהחזון איש, סי' לז, אות כב, כתב שיכול ליתן בשר חי קודם השקיעה באופן
שיגיע לידי יד סולדת בו קודם השקיעה, דכל שהגיע ליסי"ב הוי התחלת בישול, וע"ש
שחילק בין קדירה חייטא לבין חתיכת בשר חי. והסיק בספר פני שבת, שאפשר
שמותר אז כרבע שעה לפני השקיעה. ויתכן שיש חילוק בין קבלת שבת בתל-אביב
לעומת מנהג ירושלים.

ח. קדרה חייתא בתנור או גם בכירה

כשלמדתי את הסוגיה, תמהתי מאד על דברי הרמב"ם בהל' שבת שכתב: "תבשיל חי שלא בשל כלל... מותר לשהותו על גבי האש בין בכירה וכופח בין בתנור" – מניין לרמב"ם היתר זה? בסוגיה בבבלי בדף יח ע"ב כתוב: "האי קדרה חייתא שרי לאנוחה ערב שבת עם חשיכה בתנורא" ואולי ההיתר הוא רק בתנור ולא בכירה? הרי יש יותר חום בתנור ואכן התבשיל יהיה מוכן עד מחר בלי חיתוי כלל משא"כ בכירה שאין לו חום רב, אולי יש צורך בחיתוי כדי שהתבשיל יהיה מוכן עד מחרתו. כך העלו התוס' חילוק כזה להלן בדף לח ע"א, ד"ה שכת: "והא דשרינן בפ"ק (דף יח: ושם) קידרא חייתא היינו דוקא בתנור שחמו רב, דבלא חיתוי יתבשל עד למחר, אבל כירה דשליט בה אוירא אסור דאיכא למיחש שמא יחתה". אולם המעיין בתוס' בדף לח ע"ב, ד"ה תנור יגיע למסקנה שתוס' לא גרסו כגירסא לפנינו "בתנורא", וכך אמרו התוס':

אבל להשהות משהה אפילו בתנור שאינו גרוף וקטום כדמשמע בפ"ק (דף יח:): דשרינן קידרא חייתא ובשיל כמאכל בן דרוסאי אפילו באינו גרוף וקטום, ומשמע התם דבתנור איירי דקאי אהא דקתני התם לעיל לא תמלא אשה קדרה עססיות כו'.

ברור מדברי התוס' שלא גרסו "בתנורא" ותוס' דייקו שמדובר בתנור מהקשר הסוגיה. כבר העיר הב"ח בסי' רנג שגם הרי"ף ורא"ם לא גרסו "בתנורא" וכן משמע מדברי הרמב"ם בפירושו הני"ל ("הולכך האי קדרה שפיר דאמי"), וכן נראה מרש"י מד"ה שלו⁷ אלא שבפירושו העמיד את הסוגיה בתנור וכדברי התוס' הני"ל⁸.

⁷ עיין לעיל הע' 1. ובדקתי כה"י של רש"י כולל ותיקן 127, ותיקן 129, ותיקן 138, לונדון 5975, אדלר 1621, ניו-יורק 718, בולוניה 20, פרמה 2087, ופריז 324, וכולם גורסים את הדיבור המתחיל כמו דפוס וילנא לפנינו (אודות כה"י עיין בש"ז פיק, "בירורים עפ"י כתי"י בשיטת רש"י בענייני בישול בשבת", מגל, חידושי תורה ומאמרים, ז [תש"ן], עמ' 39-53). [בכה"י פרמה ופריז יש שינוי בסדר הדברים בתחילת הפירוש: "לשהותה שפיר בתנור לכתחלה מבעוד יום" (בפריז ליתא המילה "שפיר"). בכ"י ותיקן 127 של רש"י חסר המלה "תנור" או "תנורא" לגמרי! ("האי קדירה חיתה שפיר דמי להשהותה לכתחילה מבעוד יום והיא מתבשלת כל הלילה...").]

⁸ ועיין עוד בדקדוקי סופרים למסכת שבת לדף יח ע"ב (עמ' 30), אות ב, שזה חסר גם בכתבי יד של תלמוד הבבלי (מינכען ואוקספורד), וכן ברשימת הראשונים המופיעה שם שכולם לא גרסו כמו דפוס

ט. במבושל כ"מאכל בן דרוסאי"

עיין בתוס', דף יח ע"ב, ד"ה בשיל שכתבו "צי"ל דלא הוי כמאכל בן דרוסאי דאי הוה כמאכל בן דרוסאי שרי להשהותו על גבי כירה אע"פ שאינה גרופה וקטומה". ברור לפי תוס' שאחרי מאכל בן דרוסאי אין חשש לשמא יחתה וכשיטת כחנניה. אולם משמע מרש"י בדף יח, עמוד ב, ד"ה ובשיל שפיר דמי "מבושלת כל צרכה שפיר דמי להניחה דלא בעי חיתוי" שבשיל פירושו מבושל כל צרכו וכשיטת חכמים⁹, ונמצא שרש"י פסק כחכמים¹⁰. מאידך, יש לומדים שהפירוש של מבושל כל צרכו בדברי רש"י הנ"ל הוא כפי חנניה וכמו שמשמע מדברי בית יוסף באורח חיים סימן רנג:

אבל רש"י סמך אהא דא"ר ששת א"ר יוחנן ואמאי דסייעיה רבא וכתב שם (לז: ד"ה ורב ששת) ואנן דמשהינן על גבי כירה שאינה גרופה אדחנניה סמכינן הואיל ותנן סתם מתניתין כוותיה כדאמרינן הא קרמו שרי ואמר רב ששת משמיה דרבי יוחנן כוותיה דמתניתין דפרקין משום חזרה הוא דבעי גריפה אבל לשהות לא ... מעתה הא דאמרינן בסוף פרק קמא (יח:)

וילנה. וכעת ראיתי שכך גם גירסת ותיקן 127: האי קדירה חיית' <<שפיר דמי>> (גליון) ובשיל שפי דמי. ולפי נוסח רש"י בכ"י ותיקן 127 בהערה הקודמת, יש מקום ללמוד פשט כמו הרמב"ם ולא כמו התוס'.

⁹ הר"י, הרמב"ם [פ"ג מהלי שבת, ה' ח'] והמחבר [סי' רנ"ג, ס"א] פסקו שבשיל ולא בשיל הוא מתחילת הבישול עד מצטמק ויפה לו [עד ועד בכלל]. ועיין בדברי הבי"ח (לדברי טור בסי' רנ"ג) שבשיל ואינו בשיל הוא משליש בישולו [מאכל בן דרוסאי לפי רש"י] עד מבושל כל צרכו [ולא ברור מה דינו של מצטמק ויפה לו? ועיין להלן], וקדירה חייתא שמותר היא עד שלישי בישולו הנ"ל, וזה מחודש עד מאד. וכבר עמד על דברים אלו ה"ט"ז בסי' רנג, ס"ק א ופסק שאין ה'ל' כדברי הבי"ח – עיין עוד בשער ציון, סי' רנ"ג, ס"ק י"ג. וניתן להעלות עוד שיטה הנמצאת בחידושי הריטב"א (האמיתיים שהודפסו בזמן האחרון – מהד' מוסד הרב קוק, ירושלים, תשי"ן, עמ' עה-עו) שבשיל ולא בשיל הוא מתחילת בישולו עד סוף בישולו, ומצטמק ויפה לו אינו כלול בזה – דומיה לשיטת תוס' הנ"ל אליבא דחנניה, שבודאי אחרי מבי"ד הוי מצטמק ויפה לו ומותר לשהות על אש שאינה גרופ או קטום.

¹⁰ עיין במאמר הנ"ל (הע"ז 7) של פיק, עמ' 47-53.

בשיל שפיר דמי בשיל ולא בשיל אסור... ולדעת רש"י וסייעתו
כל שהגיע למאכל בן דרוסאי מיקרי בשיל ושפיר דמי לשהויי
ולא מיקרי בשיל ולא בשיל דאסור לשהויי על גבי כירה שאינה
גרופה וקטומה אלא כשהתחיל להתבשל ולא הגיע למאכל בן
דרוסאי¹¹.

ויש מקום ללמוד אחרת ברש"י: רש"י התיר שהיית מאכל בן דרוסאי כחנניה רק
בכירה שאינה גרופה וקטומה, שמכיוון שראוי לאכילה אין חשש לחיתוי, אבל בתנור
מתיירים מבושל כל צרכו בלבד, שהרי בתנור מחמירים עקב חומו הרב, ויש יותר
חשש לחיתוי, אלא אם כן זה מבושל כל צרכו ממש, וכדברי הבעל המאור (דף ע"א
בדפוס וילנא של הרי"ף):

והא דאמרי' האי קדרה חייתא אי בשיל שפיר דמי, בשיל ולא
בשיל אסור, מצאתי פירושה בדברי רבינו האי גאון ז"ל כי בשיל
ולא בשיל הוא מבושל במעט ולא הגיע בישולו למאכל בן
דרוסאי שכל שהגיע למאכל בן דרוסאי כבשיל לגמרי חשבינן
ליה ומותר לשהותו בין בתנור בין קדרה. ואני סבור הייתי
דבשיל ולא בשיל היינו כמאכל בן דרוסאי¹² ודכולא עלמא
בתנור אסור שמצינו בו שהוא חמור מן הכירה כמו שמפורש
בפרק כירה, הילכך אסור לשהות קדרה בתנור אלא אם כן
בשלה כל צרכה, אבל צלי מותר כדתנן אין צולין בשר בצל
וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום, ופרישנא בגמ' כדי שיצולו
כמאכל בן דרוסאי. ואעי"פ שכך נראין הדברים לדעתנו אנו
מבטלים דעתנו בזה מפני דעת הגאון כמו שאנו עתידין לפרש
במקומו.

¹¹ בכל כתיב"י הני"ל בהע" 7 כתוב כמו בדפוס וילנא, מלבד ותיקן 127 שכתוב: ובשיל שפיר דמי
מובשלת כל צורכי ויותר שפיר דמי להניחא... "תוספת המלה "ויותר" נראה בא כאפוקי מדברי רבי
יוסף והפשט הוא כחכמים שדורשים מבושל כל צרכו ממש, ולפי זה אולי זה צריך להיות לכל הפחות
מצטמק ויפה לו.

¹² ונראה שדברי רז"ה כאן הם הבסיס לדברי הבי"ח הני"ל בהע" 9, אלא הבי"ח הרחיק לכת בפיתוח
שיטה זאת ולא הבחין בין כירה לבין תנור, וכך אין שום רמז בדברי רז"ה שיש דין קדירה חייתא עד
מאכל בן דרוסאי.

לפי רבי זרחיה הלוי, בעל המאור, יש שני גדרים של בשיל ולא בשיל וכן מבושל כל צרכו. בתנור, ממאכל בן דרוסאי עד מבושל כל צרכו יש לו דין של בשיל ולא בשיל, ורק תבשיל שהוא מבושל כל צרכו ממש מותר לשהות בתנור (בין גרוף וקטום בין לא גרוף ולא קטום). אבל הכירה שאין חומה רב, כל שהגיע למאכל בן דרוסאי הוא כמו מבושל כל צרכו, וכל שאינו כמאכל בן דרוסאי הוא כבשיל ואינו בשיל. אם רש"י קיבל דברים אלו, נמצא שרש"י בדף יח ע"ב התייחס לתנור, ולכן חייב שהתבשיל יהיה מבושל כל צרכו. אבל בסוגיות הראשונות של פרק כירה שמדובר בהם בשהיה על כירה, פסק רש"י כחנניה ששהייה מותרת על כירה שאינה גרופה וקטומה אם התבשיל התבשל כמאכל בן דרוסאי¹³. נמצא לפי מסגרת הסוגיה, שבתנור דורשים מבושל כל צרכו ובלעדי זה יש חשש לחיתוי, אבל בקדירה חייתא אין חשש לחיתוי, שהרי אין דעתו לאכול אותו בלילה (וזה נוטה קצת לצד השני של החקירה הנ"ל). אבל בכירה לא ברור מה דינו, ויתכן שכשם שמאכל בן דרוסאי מותר כך גם מותר קדירה חייתא. ומאידך יתכן שנחמיר בכירה, וכסברת התוס' בדף לח ע"א הנ"ל.

י. שתי הבנות בדברי הרמב"ם

הנה הרב זק"ש זצ"ל (בחיידושי הרמב"ם לתלמוד, עמ' כה, הע' 232) למד בדברי הרמב"ם שאין סתירה או חזרה בין דבריו בפירוש המשניות ופירושו לתלמוד, לבין דבריו בספר היד החזקה בהל' שבת, לעניין אם שם ירק שהופך את הקדירה להיות קדירה חייתא. והוא רצה לחלק בין כירה לבין תנור. הרמב"ם התיר ירק חי רק בכירה שאין חומה רב, ולא יתבשל הירק לצורך הלילה, אף אם יחתה. לכן בפירוש המשניות ובחיידושו למסכת שבת, התיר גם ירק חי, שהרי בשני פירושים אלו דיבר אודות כירה בלבד (במפורש בפירושו לתלמוד מסכת שבת, ומשמע מפירושו למשניות). אולם שונה הדין בתנור: מכיוון שחומו של תנור רב, ואם יחתה יתבשל הירק כבר לצורך סעודת הלילה, לכן בתנור נתינת ירק חי אינה הופכת את התבשיל שהוא בשיל ולא בשיל לקדירה חייתא, ולכן תבשיל כזה יהיה אסור להשהות בתנור. ומכיוון שהרמב"ם התייחס בהל' שבת, פרק ג, הל' ח, "בין בכירה

¹³ וכן העלה הרב י' ברונר בהערה 525, בעמ' פ, בחידושי הרשב"א, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, תשמ"ו.

וכופח בין בתנור" – דהיינו גם לתנור, לכן התיר רק ב"אם השליך לתוכו אבר חי"י בלבד, אבל אין הכי נמי, בכירה מותר לא רק לשים חתיכת בשר לחי להפוך את הקדירה לקדירה חייתא, אלא מותר גם להשליך לתוכה ירק חי כדי לקבל דין של קדירה חייתא, עכת"ד.

ברור שהרב זק"ש זצ"ל למד בדברי הרמב"ם כצד הראשון של חקירת הרב זצ"ל, שהגדר של קדירה חייתא הוא שלא יגמר בישולו בלילה אף עם חיתוי, לכן בכירה שהירק לא יהיה מוכן לסעודת לילה עם חיתוי, הרי זו קדירה חייתא ומותר להשהות אותה, אבל בתנור שאכן כן יתבשל עם חיתוי, אין כאן דין של קדירה חייתא, ואסור לשהותו. וכבר הערתי לעיל, שאין שום רמז בדברי הרמב"ם לגדר כזה בה"ל ח; אדרבא, מדברי הרמב"ם בה"ל שבת שכתב "מפני שכבר הסיח דעתו ממנו ואינו בא לחתות בגחלים", משמע דסגי לן בהיסח הדעת בלבד, ואין בצורך בתוספת הגדר שאפילו עם חיתוי התבשיל לא יהיה מוכן בלילה, ולכן הוי קדירה חייתא. ונראה שהרב זק"ש זצ"ל למד את הפשט שלו בדברי הרמב"ם על פי הסוגיה בדף יח ע"ב, בעניין "לא תמלא אשה קדרה עססיות ותורמוסין ותניח לתוך התנור" ודברי הרמב"ם ה"ל שבת, פ"ג, ה"יב "מפני שאינן צריכים בישול הרבה ודעתו עליהן לאכלן לאלתר", וזה בצירוף עם מה שכתב הרמב"ם שם, ה"ל ד, ה, ו בעניין שמא יחתה והחשש לזה בתנור. בה"ל ד כתב הרמב"ם את עיקר הגזירה "שמא יחתה בגחלים כדי להשלים בשולו או כדי לצמקו". ובה"ל ה' לעניין תנור כתב "הואיל והבלו חם ביותר אינו מסיח דעתו וחוששים שמא יחתה בזו האש המעוטה", ובהלכה ו הוסיף הרמב"ם ש"מפני שהגורף אינו גורף אלא רוב האש ועצמה, ואי אפשר לגרוף כל האש עד שלא תשאיר ניצוצה אחת ומפני שהבלו חם שמא יחתה כדי לבער הניצוצות הנשארות בתנור". הרב זק"ש הסיק מדברי הרמב"ם בתורמוסין בתנור שאם "אינן צריכים בישול הרבה ודעתו עליהן לאכלן לאלתר", שבתנור החיתוי בלילה מועיל כדי שיהיה התבשיל מוכן לאלתר לאותה ליל שבת. אבל בכירה, שאין חומו רב כמו תנור, החיתוי לא יועיל לתבשיל עם ירק להיות מוכן לאלתר לאותה לילה, והתוצאות היא שקדירה חייתא עם ירק "כבר הסיח דעתו ממנו ואינו בא לחתות בגחלים". והנראה לעניות דעתי כתבתי לעיל.

יתר-על-כן, אם אכן יש חילוק בין כירה לבין תנור, מפליא למה לא כתב הרמב"ם זאת בה"ל שבת, אחרי שהרי"ף ור"י מיגאש נהגו כך. ודבר זה היה צריך להבהיר באופן ברור לחלוטין, ולכן למדתי שהרמב"ם חזר בו בהיתר של ירק.

יא. ראייה להבנתי מתשובת הרמב"ם

לסיכום, לפי הפירוש שלי בדברי הרמב"ם, קשה שאין שום רמז בדברי הרמב"ם להסברה שאפילו עם חיתוי זה לא יהיה מוכן לסעודת לילה. לפי הרב זק"ש זצ"ל קשה הן שאין שום רמז לסברה הנ"ל, והן שהרמב"ם בספר ההלכה שלו לא חילק כמו שהציע הרב זק"ש.

והרב זק"ש זצ"ל סיים את הערתו עם דברי נכד נכדו של הרמב"ם, הרב יהושע הנגיד, בשו"ת שלו, סי' כה, שכתב שמה שהרמב"ם בה' שבת, פ"ג, ה"ח, כתב "אבר חי", הוא הדין לירק, ולא חילק בין כירה לבין תנור. וכך לשונו של הר"ר יהושע הנגיד [תשובות ר' יהושע הנגיד (אלמסאיל), מהד' י' רצהבי, ירושלים תשמ"ט, עמ' 72 (המקור בערבית בעמ' 125)]:

ש. [=שאלה] בפרק ג מהלכות שבת (ח) אמר ז"ל: 'וכן תבשיל שלא בשל כל צרכו אם השליך לתוכו אבר חי'. מה שאמר 'אבר' האם זה אמת כהויתו, או מושאל ויהיה כל דבר נא ואפילו מן הירקות, כמו שאמר בפירוש המשנה. ת. [=תשובה] כל מה שיחיה מן הירקות או זולתן יתאים. ומה שאמר 'אבר' השאלה.

והרי הדברים קשים בין למה שרב זק"ש זצ"ל הציע לחלק בין תנור לבין כירה לבין מה שאני כתבתי שהרמב"ם חזר בו והתיר רק בבשר חי, וצ"ע. מאידך, אולי אפשר להביא ראיה שהרמב"ם אכן חזר בו ולא התיר לשים ירק בבשיל ולא בשיל כדי להפוך את הקדירה לקדירה חייתא, מדברי הרמב"ם עצמו במה שכתב בתשובה¹⁴:

תשובה הך דפריש רב נטרונאי¹⁵ בענין תנור וכירה לענין הטמנה דברים שאין להן עיקר הן ודילמא חד מעלמא תלא בוקי סריקי במר ואין ראוי לסמוך על דברים אלו. ומנהגינו בהטמנה (עי' ה')

¹⁴. מהד' י' בלאו, ירושלים תש"ד, ח"ב, סי' שד, עמ' 562. המהדיר שם, בהע' 5, רצה לדייק שהתשובה נכתבה לפני שהופיע החיבור משנה תורה של הרמב"ם, ולכן הרמב"ם לא ציין אליו (עיין ח"ג של התשובות, המבוא, עמ' 18, וכן שם, עמ' 46-47. מאידך, עיין בהע' א של הרב שרגא אברמסון, ח"ד [ירושלים תשמ"ו], עמ' 51.

¹⁵ עיין בתשובות גאוני מזרח ומערב, מהד' י' מיללער, ברלין תרמ"ח, סי' ס' ובהערות, וכן השווה לאוצר הגאונים, שבת, חלק התשובות, סי' לד (עמ' 13).

שבת פ"ג ה"ח) שאם היתה קדירה היא או מצטמק ורע לו משהין על גבי האש בין בכופח בין בכירה ואם היה מצטמק ויפה לו והיה התבשיל שלא בשל כל צרכו שדין ליה גרמא חייא קרוב לבין השמשות בעת ההטמנה. אבל בתנור אין אנו טומנין אלא אם כן טחנו עליו מפי התנור ומעינו דבהא ודאי ליכא למיחש כדאמרין בפרקא קמא (דשבת י"ח ב') והשתא דאמי' מר כל מידי דקשי ליה זיקא לא מגלי ליה וכו' עד דברחא נמי ושריק שפיר דאמי וכו'.

זה הוא מנהגנו ומנהג אנשי מקומנו כולם הלכה למעשה וודאי דהאי מעשה אליבא דגרמא הוא כמו שביארנו. משה ברבי מימון הדיין זצ"ל.

וברור מן התשובה, שהרמב"ם התייחס רק ל"גרמא חייא" ורק בזה היה מנהגו ואנשי מקומו, ולא כמו שכתב רבי יהושע הנגיד שהחיתר של קדירה חייאתא יכול להיווצר גם על ידי השלכת ירקות לתבשיל בשיל ולא בשיל, או כמו שרצה ללמוד הרב זק"ש זצ"ל שהרמב"ם התיר ירק לשהייה על כירה שאינה גרופה או קטומה, שהרי בהזכירו את דיני קדירה חייאתא, הוא התייחס רק לכירה וכופח, ולא לתנור. וברוך שכיוונתו¹⁶.

¹⁶ ועוד לבירור דברי הרמב"ם עיין בפירושו של רנ"א רבינוביץ "יד פשוטה" לספר זמנים, ירושלים תשנ"ד, עמ' צב-צג, ור"י קאפח זצ"ל במהדורתו של המשנה תורה, ח"ג (זמנים א), ירושלים תשמ"ו, עמ' עז-עח. לעוד בעניין קדירה חייאתא עיין עוד בדברי ה"פני שבת" הנ"ל, ובדברי "שבות שבת", ח"ב, פרק יא (עמ' קכח-קלה), והנראה לעניות דעתי כתבתי.